



©gg-foto - Al Quaraouiyyine in Fez, de oudste universiteit ter wereld

Averroes, een getuige van de waarheid (1126-1198)

DOOR ALI BENMAKHOLOUF

Inleiding

Abu-I-walid Mohammed Ibn Ahmed Ibn Rushd of Averroes (1126-1198) werd geboren in Córdoba. Hij was arts, rechter en filosoof. Zijn grootvader was een grootrechter. Averroes was in dienst van de Almohaden-kalief Abu Ya'qub Yusuf, die een religieus rigorisme oplegde waarvan Averroes het slachtoffer werd; hij werd verbannen naar de stad Lucena. De filosofie had in de Andalusische steden geen dominante intellectuele plaats verworven. Averroes streed ervoor om de Griekse filosofie (de *falsafa*) te promoten in de Arabisch-islamitische wereld door aan te tonen dat die filosofie, 'van de Antieken' genoemd, volledig werd gerechtvaardigd door de Schriftuurlijke boodschap van de islam. In die strijd speelde de logica een fundamentele rol. Zijn commentaren namen drie verschillende vormen aan: samenvattingen met daarin de belangrijkste boodschappen uit het besproken werk, middellange commentaren die de nog overblijvende enigma's uit het gelezen werk oplossen, en lange commentaren waarin alle reeds bestaande commentaren zijn opgenomen en er een nieuwe interpretatie aan wordt gegeven.

De drie methoden: retoriek, dialectiek, logische bewijsvoering

Averroes vindt een manier om de aandacht te vestigen op de drie methoden op basis waarvan de kennis zich ontvouwt

in het volgende vers uit de Korantekst: "Roep op tot de weg van uw Heer met wijsheid en schone vermaning, en bestrijden hen met een betoog dat schoner is."¹ "Wijsheid" staat voor logische bewijsvoering; "welwillende vermaningen" zijn een vorm van retorisch overtuigen en het "betoog" is van dialectische aard.

De retorische instemming is die van het grote publiek dat tevreden is met een rudimentaire, elliptische en grotendeels foute redenering, zonder de gefundeerde verbanden te zoeken waardoor ze te rechtvaardigen is. Zo een redenering heeft rechtstreekse gevolgen voor de samenleving en de manier waarop de zaken van de stad worden aangepakt.

De dialectische instemming is gebaseerd op veel voorkomende vooronderstellingen. Ook daar komt het erop aan zich te houden aan wat algemeen wordt aanvaard. Maar de dialectiek omvat twee aspecten: een dat voorbereidt op de wetenschap, dat is dan "bestrijden met een betoog dat schoner is", en een ander dat een polemische oriëntatie heeft, waar het redetwisten een doel op zich is. De theologen hebben volgens Averroes een passie voor ambiguïteit en storten zich in de dialectiek die redetwisten als enige doelstelling heeft.

¹ Koran, 16: 125, geciteerd in Averroes, *Geloof en wetenschap in de islam – Averroes' 'Het beslissende woord'*, Uitgeverij Klement, 2006, vertaald, ingeleid en geannoteerd door Remke Kruk, p. 38.

De instemming met een logische bewijsvoering is de echte plaats waar kennis ontstaat. Dit is het theoretische syllogisme, dat betrekking heeft op de kennis die erheen leidt. Het omvat minstens één universele stelling, die het demonstratieve karakter levert. Daarom beschouwt Averroes het als epistemisch dwingender dan het juridische syllogisme, dat gebaseerd is op de gelijkstelling van een rechtszaak met een andere rechtszaak: dit reikt niet tot het universele. Als het analogische of juridische syllogisme door iedereen wordt aanvaard, dan moet dat *a fortiori* ook zo zijn voor datgene dat meer garantie biedt op geldigheid, namelijk het theoretische syllogisme. Het doet er niet toe, voegt Averroes daar nog aan toe, of het werd ontdekt en beoefend door niet-geloofsgenoten, de Grieken in dit geval: wat telt, is niet de oorsprong van de kennis, maar de geldigheid ervan.

Wijsheid, filosofie, religie: waarheid en geldigheid

Voor Averroes verwijst de wijsheid waarover de Koran het heeft naar de hoogste graad van kennis, en die kennis is de demonstratieve kennis waarin Aristoteles uitblonk. Die man "verdient het om goddelijk te worden genoemd in plaats van menselijk, en daarom noemden de Antieken hem goddelijk [...] We richten eindeloos lovende woorden tot degene die deze man (Aristoteles) tot de perfectie heeft voorbestemd, en die hem in de allerhoogste graad van menselijke excellentie heeft geplaatst, waar geen enkele mens in geen enkele eeuw in is geslaagd; het is op hem dat God alludeert als hij zegt: 'die superioriteit kent God toe aan wie hij wil'."²

We zien het, de verwijzing naar Aristoteles heeft een sterke religieuze lading en zijn filosofie is een "wijsheid" zoals degene die de Koran ons aanbeveelt om te zoeken. Dit begrip "wijsheid" is strategisch in die zin dat het Averroes toelaat om de filosofische praktijk onder die noemer te plaatsen. Aangezien het woord "filosofie" niet bestaat in de heilige teksten van de islam, is het belangrijk om het begrip wijsheid, dat wel aanwezig is in de heilige teksten, gelijk te stellen aan het begrip filosofie. Het is onder de dekmantel van wijsheid dat de filosofie op een legitieme manier kan worden bestudeerd in een wereld die grotendeels door de heilige teksten wordt gestructureerd. Wijsheid is een van de negenennegentig namen van God, het is dus een woord met een goede reputatie. Aangezien de filosofie kan worden voorgesteld als een systeem dat concurreert met de religie, een heidens systeem bovendien, was het belangrijk om ze te voorzien van het etiket

"wijsheid" om ze te kunnen beoefenen. Dat is wat Averroes doet, die in de titel van zijn werk *Het beslissende woord* het woord "wijsheid" (*al-hikmah*) gebruikt en niet filosofie, hoewel het in de tekst zelf over filosofie gaat.

Tot de verering van God behoort, volgens Averroes, de manier waarop God te werk gaat in de natuur. Het is de fysica van Aristoteles die het mogelijk maakt om dergelijke handelingen te begrijpen. De filosoof citeert verschillende passages uit de Koran om dit idee te bevestigen. "Neemt u dit tot exempel, o gij inzichtsvollen" (Koran, 59: 2), dit vers geeft aan dat de mens gebruik moet maken van zijn rationele vaardigheden, vooral van zijn vaardigheden om syllogismen te gebruiken. Het volgende vers – "Hebben zij dan niet gezien naar de koningsmacht van de hemelen en de aarde, en wat al dingen God heeft geschapen?" (Koran, 7: 185) – rechtvaardigt de studie van fysica en metafysica.³ Dit vers wordt ook vermeld in *Dévoilement des méthodes de preuve des dogmes de la religion*, als basisvoorwaarde voor de kennis van God: "Het is aan degene die God echt wil kennen om de substanties van de dingen te kennen, om zo de ware schepping te begrijpen via de wezens als totaliteit, want hij die de werkelijkheid van de zaak niet kent, kent de werkelijkheid van de schepping niet."⁴

Wat de compatibiliteit tussen de profane kennis van de wetenschappelijke bewijsvoering en de Schriftuurlijke kennis met betrekking tot de waarheid betreft, bestaan er volgens Averroes drie gevallen:

- 1° ofwel wordt er in de heilige tekst niets gezegd over een bestaand ding, en dan is alles toegestaan om er een (profane) logische bewijsvoering van te geven;
- 2° ofwel is de heilige tekst het eens met wat de logische bewijsvoering zegt, en dan valt er ook niets over te zeggen;
- 3° ofwel is er een "tegenspraak" tussen de twee legaten, en dan is er ruimte voor interpretatie, iets wat enkel de meest bekwamen – dat wil zeggen zij die vertrouwd zijn met de logische bewijsvoering – op zich kunnen nemen.

Averroes wil hierdoor de interpretatie van de politici-theologen vermijden, die het rigorisme van de Almohaden-dynastie volgen en de filosofiepraktijk of de andere godsdiensten

² Voorwoord van *Physique*, geciteerd door E. Renan, *Averroès et l'averroïsme*, in *Œuvres complètes*, Calmann-Lévy, 1852 (1ste ed.), heruitg. 1949, Parijs, p. 60.

³ Averroes, *Het beslissende woord*, op. cit., p. 31.

⁴ *Dévoilement des méthodes de preuve des dogmes de la religion*, in Averroès, *L'islam et la raison*, GF, Parijs, 2000, uit het Arabisch vertaald door Marc Geoffroy, § 75, p. 112.

uiterst scherp veroordelen: we mogen niet vergeten dat de Joodse geleerde en rabbijn Maimonides (1138-1204) met zijn hele familie Andalusië moest ontvluchten op het eigenste moment dat Averroes aan het schrijven was. Wat de kennis betreft, wijst Averroes op de methodologisch zwakke punten van de theologen die geloven in een schepping *ex nihilo*, ontstaan uit niets. Hij benadrukt dat er nergens in de Koran wordt gezegd dat God samen met het niet-zijn bestond en de wereld uit het niets heeft geschapen. “Want nergens in de heilige tekst staat dat God tegelijkertijd met het pure niet-zijn bestond. Daar is geen tekstpassage over te vinden.”⁵ Aan de andere kant zijn er verschillende verzen die aangeven dat er al iets was voor het ontstaan van de wereld: “En Hij is het die geschapen heeft de hemelen en de aarde in zes dagen terwijl Zijn troon op het water was” (Koran, 11: 7). Deze passage benadrukt door het gebruik van de verleden tijd dat er “iets bestond vóór dit bestaan”.⁶ De theologen zaaien door hun passie voor ambiguïteit onrust bij de meeste mensen. In die mate dat ze het geloof destabiliseren: “Want als iets van deze allegorische interpretaties uitgelegd wordt aan iemand die daar niet voor gekwalificeerd is, brengt dat zowel degene die het uitlegt als degene aan wie het uitgelegd wordt tot ongelooft. Dat geldt speciaal voor logische interpretaties, omdat die zo ver af liggen van wat algemeen bekend is.”⁷ Degene die “ze uitlegt” dreigt te vergeten dat “de godsdiensten (*al charâ’i*) streven naar het onderrichten van iedereen”, terwijl de filosofie probeert om “het geluk bekend te maken bij de redelijke mensen”.⁸ De intellectuele elite vormt één samenleving met de grote massa, ze moet dus rekening houden met de godsdienstige gewoonten die de sociale verbondenheid tot stand brengen: “als ze haar twijfels uit over de principes van de godsdienst waarin ze is grootgebracht en als ze een afwijkende interpretatie laat horen die in tegenspraak is met wat de profeten onderrichten – Gods gebeden voor hen! – dan is het met recht dat de gewone mens haar ervan beschuldigt ongelovig te zijn en haar een straf oplegt overeenkomstig de godsdienst waarin ze is grootgebracht”.⁹

Het is niet gepast om de samenleving te verscheuren en ook niet om de waarheid op te delen in een religieuze waarheid met betrekking tot de heilige wetenschap en een filosofische waarheid met betrekking tot de profane wetenschap: de waarheid spreekt zichzelf niet tegen, ze valt onder het regime

van de coherentie. Er is een misvatting en een polemiek over het begrip “dubbele waarheid” dat de Latijnse middeleeuwen aan Averroes toeschreven, onder invloed van de veroordeling van de averroïstische stellingen door de bisschop van Parijs, Tempier. Averroes heeft nooit achter het idee gestaan dat er, als het ware naast elkaar, een waarheid van het geloof en een waarheid van de rede of filosofische waarheid bestonden. De waarheid is één; ook al kunnen er verschillende toegangswegen zijn tot die waarheid. De waarheid getuigt altijd voor zichzelf. “Ik vraag nu dus aan de broeders die dit boek zullen lezen om hun vragen schriftelijk te stellen, want op die manier zullen ze misschien de waarheid vinden, als ik ze nog niet heb gevonden. En als ik ze heb gevonden, zoals ik graag denk, dan zullen hun vragen ze alleen maar duidelijker maken. Want zoals Aristoteles zegt, stemt de waarheid met zichzelf overeen en is ze haar eigen getuige.”¹⁰

Denkt de mens?

De andere stelling die aan Averroes wordt toegeschreven en door bisschop Tempier werd veroordeeld, is die waarin Averroes zou hebben beweerd dat de mens niet denkt. Wat Averroes werkelijk zegt, is dat het intellect één is, dat het altijd denkt en dat het denkt door zichzelf. De mens denkt niet altijd, hij wordt afgeleid door zijn dromen, soms slaapt hij, hij heeft een verbeelding die hem tot een individu maakt. Slechts zelden slaagt de mens erin zich te verheffen tot dit intellect van goddelijke aard. Meestal denkt hij, maar intelligenceert hij niet. “Het intellect in ons” (*al ‘aql minna*) verschilt van het intellect dat altijd in act is door het feit dat het niet altijd denkt. Averroes gaat zover dat hij een strikte gelijkheid aangeeft tussen het intellectuele begrijpen van God en dat van de mens, een gelijkheid die een echte voorwaarde is voor een gedeelde temporaliteit van de mensen en God: “daarom geloven we dat – als het plezier dat God beleeft aan het begrijpen van zijn eigen essentie gelijk is aan het plezier dat wij zelf ervaren op het moment dat ons intellect zijn eigen essentie begrijpt, namelijk op het moment dat het zich ontdoet van zijn kracht – wat voor ons gedurende een bepaalde tijd bestaat, voor God eeuwig bestaat.”¹¹

Voor de mens bestaat het intellect “maar een bepaalde tijd”. Dat betekent niet dat de mens niet denkt, zoals Tempier in zijn veroordeling uit 1277 beweert. Het begrip “denken” (*fikr*) verschilt van het begrip “intellect” en is wel degelijk een men-

5 Averroes, *Het beslissende woord*, op. cit., p. 50.

6 Ibidem

7 Averroes, *Het beslissende woord*, op. cit., p. 50.

8 Averroès, *Incohérence de l’incohérence*, Éditions Bouygues, Beiroet, 1992 (3de ed.), p. 582.

9 Ibidem

10 Averroes, *Grand commentaire sur le De anima*, Boek III, in *L’intelligence et la pensée. Sur le De Anima*, voorstelling, vertaling en annotatie door Alain de Libera, GF, Parijs, 1999, p. 69.

11 *Lange commentaar op het boek Lambda van Aristoteles’ Metafysica*, 1072 en volgende.

selijke activiteit. Het gaat hier om de rationele verbeeldingskracht, die samenhangt met het intellect, maar niet het volledige intellect is. Bij de mens is dit vermogen om bedoelingen te begrijpen op basis van de waarneming van de uitwendige zintuigen een soort inwendig zintuig dat verschilt van de twee andere inwendige zintuigen, namelijk de verbeelding en het geheugen. Het denkvermogen, *fikr*, is een vorm van rede die enkel mensen bezitten. Het draagt bij tot de ontwikkeling van een rationele ziel zonder dat het strikt genomen een intellectueel vermogen is.

Het intellect denkt altijd, en naargelang de inspanningen die hij levert neemt de mens er al dan niet aan deel. Het is niet de mens die de bron is van het intellect, maar hij maakt er zich meester van naargelang de inspanningen die hij levert. Deze stelling – die werd veroordeeld in de vorm van “de mens denkt niet” – werd aangevochten door de heilige Thomas, voor wie het intellect een van de krachten van de menselijke ziel is: “het actieve intellect is geen afzonderlijke substantie, maar iets van de ziel”.¹² Volgens Averroes handelt het intellect in de mens, volgens Thomas is de mens hoofdzakelijk intellect.¹³ Zo heeft de ziel wel degelijk een eigen handeling, die komt niet van elders. Maar omdat ze die eigen handeling heeft, is ze ook beperkt en kan ze de visie van God niet bereiken. Volgens Averroes daarentegen is er – aangezien de ziel die beperking niet heeft, omdat ze geen eigen intellect heeft of is – in principe geen enkel obstakel om met God, ook al is dat op zeldzame momenten (dat is de commentaar die hij geeft in de passage van Aristoteles in *Metafysica lambda*, 1072 a 26 en volgende)¹⁴, een goddelijke gedachte te delen die blijkt geeft de opperste schoonheid te zijn.

De menselijke handeling en de zorg

Het zou dus compleet onrechtmatig zijn om het idee dat de mens niet denkt toe te schrijven aan Averroes, en nog minder om hem de stelling van het *fatum mahometanum* in de schoenen te schuiven, dat wil zeggen van een menselijk lot dat onder een goddelijke stolp is geplaatst, waar beraad geen enkele rol speelt. In werkelijkheid weren we volgens Averroes voortdurend een mogelijk kwaad af, en treffen we voortdurend maatregelen om het goede te bereiken. Je krijgt natuurlijk te maken met de externe zaken, en in dat opzicht moet je iets toegeven aan het goddelijke decreet. In de bekende passage over de voorwaardelijke gebeurtenissen van

de toekomst in zijn verhandeling *De Interpretatione* kante Aristoteles zich al tegen het necessitarisme, dat zegt dat de mens geen enkele rol speelt in het domein van het mogelijke. Volgens de necessitaristen zou ons leven te kort zijn om te kunnen zeggen dat we iets zelf verwezenlijken. Averroes neemt deze discussie die door Aristoteles werd gevoerd weer op als hij commentaar levert bij die tekst, op basis van een bewijs uit het absurde: “als een mens zich beraadde over een gebeurtenis, besloot dat ze bijvoorbeeld over tienduizend jaar zou plaatsvinden, en hij bij het geheel van de zaken diegene opnam die de komst en het ontstaan ervan in de loop van die lange periode bekrachtigden (als een mens dat al zou meemaken) en een andere in de loop van diezelfde periode zich beraadde om het doorgaan ervan te verhinderen en het geheel van de zaken die de komst ervan zouden verhinderen overwoog, dan zou de daad van hen allebei ijdel en absurd zijn en het beraad zou uitgesloten en zinloos zijn.”¹⁵ Hebben we hier te maken met een gewoon commentaar bij de tekst van Aristoteles of met de stellingen van Averroes zelf?

Door deze passage te vergelijken met een andere passage uit *Dévoilement des méthodes de preuve des dogmes de la religion* kunnen we het concept van de handeling bij Averroes beter afbakenen. Om de moeilijke kwestie van de vrijheid van de mens in zijn handelingen aan te pakken, begint Averroes door de argumenten voor en tegen de vrije keuze van handelingen uiteen te zetten. “In de Koran”, zo zegt hij ons, “staan er veel verzen die in het algemeen bevestigen dat alles gebeurt na een verordening (*bi qadar*) en dat de mens beperkt (*maj-bûr*) is in zijn handelingen. Maar we vinden er ook verschillende verzen die aangeven dat de mens iets bereikt door zijn handelen en dat hij niet beperkt is in zijn handelingen.”¹⁶ We moeten met die twee sporen rekening houden: “We zeggen: het is duidelijk dat het niet de bedoeling van de openbaring is om die twee geloofsovertuigingen te scheiden, maar wel om ze samen te brengen in een middenpositie die de waarheid vormt over deze materie.”¹⁷ Er is onze wil en er zijn de externe zaken, en er is onze wil die in staat is om te handelen, in een context, het is geen lege wil: “Onze wil zit vast aan die externe zaken en is eraan verbonden. En daarop alluderen de goddelijke woorden: “Zo een heeft wezens die hem volgen voor hem uit en achter hem aan die hem behoeden krachtens Gods beschikking.”¹⁸

¹² Thomas van Aquino, *Somme contre les Gentils II*, Franse vertaling.

¹³ Thomas van Aquino, *Commentaire du traité de l'âme d'Aristote*, vertaald door Jean-Marie Vernier, Librairie philosophique J. Vrin, Parijs, 1999, p. 340.

¹⁴ Averroes, *Grand commentaire sur la métaphysique d'Aristote, Livre Lam-Lambda*, vertaald door Aubert Martin, Les Belles lettres, Paris, 1984, pp. 238-241.

¹⁵ Averroès, *Commentaire moyen sur le De Interpretatione*, inleiding, vertaling en annotatie door Ali Benmakhlouf en Stéphane Diebler, Librairie philosophique J. Vrin, Parijs, 2000, p. 106

¹⁶ *Dévoilement des méthodes de preuve des dogmes de la religion*, in Averroès, *L'islam et la raison*, op. cit., § 284, p. 131

¹⁷ Op. cit., § 298, p. 136.

¹⁸ Ibid. en Koran, 13: 11.

Deze bekommernis om de menselijke handeling wordt geïlustreerd in het medische domein. Hoe blijf je gezond? Welk voeding heb je nodig? Averroes gaf medische adviezen uit die "fatwa's" worden genoemd, wat advies van een expert betekent, en die adviezen werden gewaardeerd in zijn tijd, zoals blijkt uit de woorden van Ibn Farhûn: "Ibn Rushd had belangstelling voor de wetenschap van de Antieken; hij was er erg goed in, in tegenstelling tot de mensen uit zijn tijd, en zijn fatwa's in de geneeskunde werden gewaardeerd, net zoals zijn fatwa's in *fiqh*, met de nodige grammatica, literatuur en wijsheid."¹⁹ In die adviezen wees hij op de rol van de arts die door zijn knowhow kan "afleiden" (*istanbata*) wat geschikt is voor een bepaald organisme. Voor zover er voor genezing en de dingen die verband houden met de gezondheid in het algemeen tegelijkertijd natuur en techniek nodig is, want we bevinden ons in zekere zin in een tussengebied, past het dat de arts respect heeft voor de natuurlijke finaliteit maar toch de remedie toedient: dat wat op een bepaald moment geschikt is voor een bepaald organisme. De orde en schikking van de organen niet kennen, geen rekening houden met de finaliteit van de natuur in de manier waarop je de middelen voor genezing afleidt, kan in het beste geval enkel leiden tot toevallige genezingen en in het slechtste geval, en dat is meestal zo, tot het toedienen van een remedie die erger is dan de kwaal.

Averroes was heel gevoelig voor medische fouten en zelfmedicatie: hij stelde die twee toestanden voortdurend aan de kaak. De overtuigingskracht, de retorische kracht dus, kan ertoe bijdragen dat die twee toestanden ingang vinden. Dan wordt het moeilijk om ze te bestrijden. Dat gebeurt als "iemand aan iemand anders adviseert om een medicijn te nemen, omdat hij of zij dat met goed gevolg genomen heeft – hij overtuigt die persoon dus door het voorbeeld – of als hij zegt: 'je hebt die of die ziekte'. Dat geldt voor alles wat betrekking heeft op de conversatie tussen mensen."²⁰

In het medische domein, net zoals in het politieke domein, zijn de keuze, het beraad en het rekening houden met de context van groot belang. Averroes heeft de *Politica* van Aristoteles niet meer dan zijn voorgangers bij de Arabische filosofen in handen gehad. Maar, net zoals de andere Arabische filosofen, had hij de *Republiek* van Plato, een boek waaraan Averroes een middellang commentaar wijdt. Die tekst van Plato wordt op een aristotelische manier geanalyseerd. Zo wordt de politiek omschreven als een praktische wetenschap die verschilt

van de speculatieve wetenschappen door haar onderwerp en haar bedoeling; door haar onderwerp: dat ligt in de zaken van de wil waarvan de verwezenlijking op ons neerkomt, het principe van die vrijwillige zaken is de keuze, terwijl het principe van de fysica de natuur is en dat van de metafysica God; vervolgens door haar bedoeling: de politiek streeft enkel naar handeling, terwijl de theoretische wetenschappen enkel naar kennis streven. Door enkel naar handeling te streven is de politiek een kunst die weergeeft hoe de gewoonten in de ziel zijn verankerd en hoe ze worden gecoördineerd opdat er het beste uit voortkomt. Terwijl hij Plato becommentarieert, vermeldt Averroes de dynastieën van het Oosten en de kalifaten van Andalusië. Hij vergelijkt de modelstad en de reële steden, wijst op overeenkomsten tussen de filosoof-koning van Plato en de imam, letterlijk degene die het gebed leidt, en bij uitbreiding de gids in een moslimstad. Voor Averroes is de imam degene die we volgen op grond van de perfecties die hij in zichzelf verwezenlijkt.²¹ Averroes bouwt een model van de filosoof-imam, dat natuurlijk niet echt bestaat, maar dat dienst doet als maatstaf om te begrijpen en te handelen. Na zijn beschrijving van de voorwaarden voor de opkomst van een modelstad geleid door deugdelijke mannen, geeft hij toe dat het bestaan van zulke mannen zeldzaam is, en dat is "de reden waarom zo een stad moeilijk kan ontstaan".²²

Besluit

Of het nu in het praktische domein van de handeling is of in het theoretische van de kennis: Averroes legt een striktheid en techniciteit van het betoog aan de dag dat de filosofen vandaag nog altijd kunnen appreciëren. De aanwezigheid van zijn filosofie in de Latijnse wereld vanaf het begin van de 13de eeuw heeft de manier waarop men aankeek tegen het denken, de waarheid, de heilige tekst en de status van de profane kennis in maatschappijen waar het religieuze model domineert op haar kop gezet. Omdat hij van de filosofie op geen enkel moment een gewillige dienstmeid van de theologie wilde maken, haalde hij zich de woede van zijn gemeenschap en van de christelijke gemeenschappen op de hals. Maimonides, die slechts heel laat toegang kreeg tot zijn werken, pas nadat hij zelf al zijn *Gids der Verdooden* had geschreven, bracht hem hulde. Hij deelt met hem het idee dat het heil waarnaar de godsdiensten zo op zoek zijn loopt via de kennis en de instrumenten die Aristoteles heeft ingevoerd, zoals het syllogisme of de redenering in haar drie facetten: retorsch, dialectisch en demonstratief.

¹⁹ Ibn farhûn : *al dībāj al madhab fi ma'rifati a'yân ulamā' al madhab*, Caïro, 1351 van de hidjra [1973], p. 284.

²⁰ Averroes, *Abrégé de rhétorique*, in *Averroës' Three short commentaries on Aristotle's "Topics", "Rhetorics" and "Poetics"*, uitgegeven en vertaald door Charles E. Butterworth, Albany State University of New York Press, 1977, § 2, p. 169.

²¹ *Medium Commentary on Plato's Republic*, uitgegeven en vertaald door E.I.J. Rosenthal, Cambridge University Press, 1969 (3de ed.), p. 177.

²² *Ibid.* p. 180.

ISLAM EN KRITISCH DENKEN

Dit seizoen zetten VUB Crosstalks en Moussem een lezingenreeks op over kritisch denken binnen de islam. Zowel moslimextremisten als islamofoben grijpen in hun denkbeelden over de islam terug naar een van oorsprong 'zuivere' islam. Die 'zuivere' islam zou 1400 jaar geleden zijn ontstaan, maar heeft in werkelijkheid niet echt bestaan. De islam was nooit één blok, één stroming. De islamitische geschiedenis is integendeel altijd een heel diverse cultuur geweest, sterk geworden door acculturatie en door in contact te komen met de Griekse, Perzische, Indische, Afrikaanse cultuur enz. Een geschiedenis die ook vol is van dissidentie, ketterij en rebellie. Die sekten en alternatieve theologische stromingen liggen aan de basis van een boeiende debatcultuur. Filosofen uit de klassieke periode van de islam zoals Al Farabi, Averroës, Avicenna, Abu Al Alaa Al Ma'ari, Abu Bakr Al Razi, Omar Khayyam, Abu Hayyan Al Tawhidi... zijn de grondleggers van een cultuur die gebaseerd is op ratio en wetenschap. Veel hedendaagse denkers hebben hun voorbeeld gevolgd. In een complexe en geglobaliseerde wereld is aandacht voor deze denkers vandaag meer dan noodzakelijk. We presenteren in dit kader een reeks online lezingen en publiceren telkens een nieuwe tekst van de spreker die aansluit bij de thematiek.